

Rekonstrukcja miejsca zdarzenia w praktyce anglosaskiej a eksperyment procesowo-kryminalistyczny w polskim systemie prawa

KATARZYNA JAGODZIŃSKA

Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego

Pod względem założeń, funkcji, przesłanek wykonania, celów, jak również reguł oceny i dopuszczalności dowodu, czynnością najbardziej zbliżoną do eksperymentu procesowo-kryminalistycznego w systemie polskim wydaje się, w praktyce anglosaskiej, rekonstrukcja miejsca zdarzenia. Między eksperymentem procesowo-kryminalistycznym w polskim ustroju a rekonstrukcją miejsca zdarzenia w praktyce brytyjskiej oraz amerykańskiej występują formalne różnice dotyczące nazewnictwa oraz organów wykonujących. Pomimo odmienności terminologicznej, rekonstrukcja i eksperyment to bardzo podobne czynności badawcze. Rozbieżności między nimi wynikają przede wszystkim z odrębności prawnej oraz specyfiki porównywanych systemów, anglosaskiego i kontynentalnego.

Pierwszy, anglosaski system *common law* dopuszcza tworzenie prawa przez sądy w wyniku precedensowych rozstrzygnięć. W systemie kontynentalnym (europejskim), czyli *civil law*, wyroki sądów mają znaczenie przy późniejszych interpretacjach prawa stanowionego, a nie jego tworzeniu¹.

¹ Encyklopedia Wikipedia: <http://pl.wikipedia.org/wiki/Prawo>.

Eksperyment procesowo-kryminalistyczny uregulowany jest w art. 211 polskiego k.p.k. Jest to środek dowodowy wprost nazwany w ustawie, łączący w sobie elementy zarówno procesu karnego, jak i taktyki oraz techniki kryminalistycznej². Rekonstrukcja miejsca zdarzenia w systemie anglosaskim przeprowadzana jest natomiast na podstawie zasad taktycznych w ramach praktyki kryminalistycznej.

Kolejna rozbieżność zauważalna jest na poziomie terminologicznym. Eksperyment procesowo-kryminalistyczny to w polskiej praktyce oraz literaturze pojęcie używane dla określenia czynności zarówno procesowej, jak i kryminalistycznej, dokonywanej w postaci doświadczenia lub odtworzenia przebiegu stanowiących przedmiot rozpoznania zdarzeń lub ich fragmentów w celu sprawdzenia okoliczności mających istotne znaczenie dla sprawy³. Jedną z dwóch, ustawowo określonych, form badawczych eksperymentu, obok doświadczenia, jest zatem odtworzenie. Jego istotą, na co już sama nazwa wskazuje, jest rekonstrukcja wycinka rzeczywistości celem stwierdzenia, czy dane zdarzenie mogło mieć miejsce w określonych warunkach oraz czy miało taki, jak się zakłada, przebieg. Odtworzenie w polskiej praktyce jest nie tylko jedną z form eksperymentu, lecz także samodzielną czynnością badawczą, o ile jej realizacja sprowadza się wyłącznie do rekonstrukcji bez potrzeby włączania do jej realizacji doświadczenia⁴. W systemie anglosaskim natomiast rekonstrukcja stanowi odrębną od eksperymentu (*simulation experiment*) czynność organów ścigania. W tym ostatnim systemie, eksperyment jest częścią składową rekonstrukcji. Polega on na przeprowadzeniu serii prób celem symulacji określonego aspektu przestępstwa z zamiarem zdobycia informacji, w drodze eliminacji, na temat rzeczywistego przebiegu zdarzenia⁵. Przy takim określeniu ów eksperyment (*simulation experiment*) wprawdzie nie pokrywałby się z pojęciem doświadczenia, ale byłby *sui generis* „doświadczalnym sprawdzaniem pewnej możliwości”.

W anglojęzycznej literaturze kryminalistycznej istnieją różne określenia rekonstrukcji, czyli odtworzenia miejsca zdarzenia (*crime scene*

² Por. W. Gutekunst, *Kryminalistyka*, Warszawa 1965, s. 11.

³ T. Hanausek, *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Zakamycze 2005, s. 105; Por. także: S. Rybarczyk, *Eksperyment jako dowód w procesie karnym*, Warszawa 1973, s. 9–10.

⁴ Por. T. Hanausek, *op. cit.*, s. 105–108.

⁵ R. Andrew, W. Jackson, *Forensic Science*, Harlow: Prentice Hall, 2004, s. 8.

reconstruction). Według K. Inmana oraz N. Rudin rekonstrukcja oznacza uporządkowanie zdarzeń w miejscu i czasie za pomocą materialnych dowodów oraz wszelkich dostępnych informacji⁶. De Forest oraz H. Lee uważają, że rekonstrukcja odnosi się do procesu układania „kawałków” wydarzenia celem zrozumienia jego biegu i sekwencji, za pomocą zebranego w danej sprawie materiału dowodowego⁷. Zdaniem R. Safersteina, rekonstrukcja stanowi potwierdzenie zakładanego biegu wypadków na podstawie poczynionych obserwacji, zebranych materialnych dowodów, jak również zeznań świadków oraz innych osób⁸. R. Andrew oraz W. Jackson twierdzą, że materiał dowodowy pozostawiony na miejscu zdarzenia może pomóc w ustaleniu zarówno jego toku, jak również kolejności poszczególnych wydarzeń. Częściowa lub całkowita rekonstrukcja może stanowić cenny dowód na poparcie albo odrzucenie zeznań świadka tudzież innego uczestnika zdarzenia⁹. Ch. Woodford definiuje rekonstrukcję jako odtworzenie zdarzenia w celu pobudzenia pamięci świadków¹⁰. Najszerze określenie rekonstrukcji sformułowane zostało przez amerykańskie Stowarzyszenie ds. Rekonstrukcji Miejsca Zdarzenia (*Association for Crime Scene Reconstruction – ACSR*). Brzmi ono następująco: „Rekonstrukcja miejsca zdarzenia to wykorzystanie naukowych metod, materialnych dowodów oraz dedukcyjnego rozumowania w celu zdobycia dokładnej wiedzy na temat wydarzeń związanych z popełnionym przestępstwem”¹¹. Stowarzyszenie rozpoczęło działalność w 1991 r. w Oklahomie i Texasie, kiedy to grupa specjalistów kryminalistycznych dostrzegła potrzebę założenia jednolitej organizacji grupującej śledczych, techników oraz ekspertów kryminalistycznych. Ich wspólnym celem jest wymiana informacji dotyczących metod przeprowadzania rekonstrukcji oraz udoskonalenie, poprzez innowacyjne badania i współpracę, samej czynności.

⁶ K. Inman, N. Rudin, *Principles and Practice of Criminalistics. The Profession of Forensic Science*, London 2001, s. 57.

⁷ *Ibidem*, s. 61.

⁸ R. Saferstein, *Criminalistics: An Introduction to Forensic Science*, Prentice Hall, N.J. 2000, s. 69.

⁹ R. Andrew, W. Jackson, *op. cit.*, s. 8.

¹⁰ Ch. Woodford, *Criminal Investigation*, Hodder Wayland, London 2001, s. 44.

¹¹ *Association for Crime Scene Reconstruction*, *The Scene*, 4(1), styczeń 1997, s. 2 (www.acsr.org).

Na podstawie przytoczonych wcześniej określeń opisowych powstaje pojęcie rekonstrukcji miejsca zdarzenia jako czynności, która, na podstawie ogółu zebranych w danej sprawie materialnych dowodów, naukowych metod badawczych oraz zasad logicznego rozumowania, zmierza do ustalenia toku oraz kolejności wydarzeń, jak również służy do wykrycia oraz weryfikacji osobowych źródeł dowodowych (zeznań świadków oraz innych uczestników zdarzenia).

Istotą rekonstrukcji w systemie anglosaskim jest zatem ustalenie, co się wydarzyło oraz jak doszło do zdarzenia i jaki miało ono przebieg. Wnioskowanie następuje na podstawie zebranego materiału dowodowego¹². Czynność ta polega ponadto na relatywnym umiejscowieniu wydarzeń w czasie, jej celem jest zatem odpowiedź na pytanie, kiedy doszło do badanego czynu¹³.

Oprócz analogicznego celu, jakim jest dotarcie do prawdy o okolicznościach i przebiegu badanego zdarzenia, a także sprawdzenie pewnego stanu rzeczy (np. wiarygodności zeznania), między eksperymentem w polskiej praktyce a rekonstrukcją w systemie anglosaskim wyłania się kolejna analogia. W systemie polskim (kontynentalnym) dokonuje się odтворzenia czynu z zamysłem ustalenia okoliczności istotnych dla danej sprawy¹⁴. Podobnie, w praktyce anglosaskiej przeprowadza się rekonstrukcję miejsca zdarzenia celem zdobycia informacji na temat czynu, jak i pośrednio jego sprawy.

W polskim ustroju prawnym eksperyment przeprowadza, w toku postępowania przygotowawczego lub rozprawy głównej, organ procesowy prowadzący postępowanie karne¹⁵. Doświadczenie najczęściej przeprowadzi jednak biegły na zlecenie sądu lub prowadzącego śledztwo¹⁶. Rekonstrukcję miejsca zdarzenia w systemie anglosaskim przeprowadzają specjaliści kryminalistyczni (*forensic scientists*), kryminaliści (*cri-*

¹² D.W. Clemens, www.crimeandclues.com/introduction.htm, Artykuł pierwotnie ukazał się w MAFS Newsletter, 27 (2), kwiecień 1998.

¹³ K. Inman, N. Rudin, *op. cit.*, s. 79.

¹⁴ W. Gutekunst, *Kryminalistyka*, Warszawa 1959, s. 219. Por. także: B. Hołyst, *Kryminalistyka*, wyd. X, Warszawa 2006.

¹⁵ Por. także: S. Kalinowski, *Postępowanie karne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1963, s. 286.

¹⁶ Więcej na ten temat por.: J. Grajewski i in., *Kodeks postępowania karnego, Komentarz*, t. I, Zakamycze 2003, s. 49.

minalists), lekarze medycyny sądowej (*medical examiners*) oraz funkcjonariusze prawa (*law enforcement personnel*)¹⁷. Specjaliści kryminalistyczni jako eksperci w dziedzinie kryminalistyki muszą spełniać wiele wymogów. Podstawowym jest umiejętność zastosowania, a następnie odniesienia zasad oraz technik nauki do wszelkiego rodzaju materiału dowodowego, z którym można się zetknąć na miejscu zdarzenia. Obowiązkiem eksperta kryminalistycznego jest ponadto znajomość prawa i kryteriów dopuszczalności dowodów¹⁸.

Zaleca się, aby osoba przeprowadzająca rekonstrukcję (*the reconstructionist*) osobiście wybrała się na miejsce wydarzenia, najlepiej zaraz po zaistnieniu zdarzenia, w celu zapoznania się z zabezpieczonymi dowodami, zeznaniami świadków oraz opiniami innych ekspertów. Ponadto osoba ta powinna dokładnie obejrzeć wszystkie fotografie (w tym także z sekcji zwłok, jeśli została ona przeprowadzona), szkice oraz mapki sytuacyjne, notatki, raporty, jak również sporządzone protokoły. Rzetelna analiza zebranego w danej sprawie materiału dowodowego stanowi bowiem podstawę prawidłowo wykonanej rekonstrukcji miejsca zdarzenia oraz wnioskowania na temat zaistniałego czynu¹⁹.

W polskiej literaturze oraz praktyce zasady przeprowadzania eksperymentu, jego przebiegu, osób w nim uczestniczących, jak i rejestracji jego wyników są wyraźnie określone. Procedura w systemie polskim jest zatem sformalizowana, a ze względu na dwojaką, procesowo-kryminalistyczną naturę czynności, opiera się ona zarówno na regułach taktycznych (kryminalistycznych), jak i karnoprocessowych, określonych w k.p.k.²⁰

W praktyce anglosaskiej natomiast, rekonstrukcję miejsca zdarzenia przeprowadza się na podstawie zasad taktyki kryminalistycznej. Rekonstrukcja opiera się ponadto na badaniach i dorobku innych nauk przy ocenie oraz analizie zebranego w danej sprawie materiału dowodowego.

¹⁷ R. Saferstein, *op. cit.*, s. 72.

¹⁸ *Ibidem*, s. 12.

¹⁹ Por. także: J. Osterberg, R. Ward, *Criminal Investigation, a Method for Reconstructing the Past*, Second Edition, Anderson, Cincinnati 1997.

²⁰ Więcej na ten temat por.: A. Rozwadowski, *Eksperyment w procesie karnym*, Warszawa 1970, s. 77–110; oraz: R.A. Stefański [w:] *Kodeks postępowania karnego, Komentarz*, t. I, pod red. Z. Gostyńskiego, Warszawa 1998; a także: L.K. Paprzycki [w:] *Kodeks postępowania karnego, Komentarz*, t. I, Zakamycze 2003, s. 378; ponadto: T. Hanausek, *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Zakamycze 2000, s. 147.

Finalnie, jej wyniki wykorzystywane są w procesie i wywołują skutki karne.

W anglojęzycznej literaturze przedmiotu podkreśla się istotę logicznego myślenia podczas wykonywania czynności odtworzenia. Indukcja (*induction*) polega na zastosowaniu ogółu wiedzy, umiejętności oraz doświadczenia życiowego do procesu rekonstrukcji, w celu wyciągnięcia wniosków. Punktem wyjścia dla dedukcyjnego sposobu myślenia (*deduction*) jest natomiast dokonanie wstępnej generalizacji, czyli uogólnienia, a na jego podstawie rozważenie logicznych konsekwencji, które powstają. Abdukcja (*abduction*) to zebranie indukcyjnych oraz dedukcyjnych rozważań i skonfrontowanie ich z posiadanymi informacjami (faktami) w celu wysunięcia hipotezy, czyli „roboczej” wersji zdarzenia²¹. Podobnymi regułami logiki kierują się także polskie organy przeprowadzające eksperyment²².

W angielskiej oraz amerykańskiej literaturze przedmiotu rozróżnia się następujące rodzaje rekonstrukcji: rekonstrukcja zdarzeń określonej kategorii, jak np. wypadków drogowych, zabójstw (*specific incident reconstruction*), rekonstrukcja danego zdarzenia – jego przebiegu, kierunku, warunków itp. (*specific event reconstruction*), rekonstrukcja na podstawie materialnych źródeł dowodowych, takich jak np. broń palna, szkło, krew (*specific physical evidence reconstruction*)²³. W praktyce często dokonywane są odtworzenia, które łączą w sobie elementy charakterystyczne dla poszczególnych lub wszystkich rodzajów rekonstrukcji. W sprawie o zabójstwo odtworzenia dokonać można między innymi na podstawie śladów biologicznych, np. krwi (*blood pattern analysis*)²⁴.

W praktyce polskich organów ścigania eksperymenty najczęściej przeprowadza się dla sprawdzenia możliwości widzenia, tj. zaobserwowania, dostrzeżenia czegoś w określonych warunkach, możliwości słyszenia, możliwości dokonania jakiejś czynności, mechanizmu przebiegu określonych zdarzeń, mechanizmu powstawania śladów²⁵.

²¹ Niepublikowane źródło: An Introduction to Crime Reconstruction: With a Primer on Logical Reasoning, [www. http://faculty.nwc.edu/TOConnor/315/315lect03.htm](http://faculty.nwc.edu/TOConnor/315/315lect03.htm).

²² Więcej na ten temat por.: Z. Ziemiński, *Logika dla prawników*, Warszawa 1997.

²³ H. Lee, *Crime Scene Investigation*, Taiwan 1994, s. 191–205.

²⁴ Więcej na ten temat por.: S.H. James, P.E. Kish, T.P. Sutton, *Principles of Bloodstain Analysis. Theory and Practice*, London 2005; T. Bevel, R.M. Gardner, *Bloodstain Pattern Analysis with an Introduction to Crime Scene Reconstruction*, New York 1997.

²⁵ S. Rybarczyk, *op. cit.*, s. 69.

Najbardziej typowymi sytuacjami, w których przeprowadzane są eksperymenty, są przestępstwa przeciwko mieniu, przestępstwa służbowe, sprawy o wypadki drogowe oraz wypadki ze skutkiem śmiertelnym, przestępstwa przeciwko zdrowiu i życiu, przeciwko porządkowi publicznemu oraz przeciwko obowiązkowi służby wojskowej.

Czynność rekonstrukcji składa się z poszczególnych etapów. Są to kolejno: rozpoznanie i zabezpieczenie dowodu, jego dokumentacja, następnie zebranie i ocena, stworzenie hipotezy (opartej na wcześniejszej indukcji, dedukcji oraz abdukcji), jej weryfikacja oraz, finalnie, rekonstrukcja²⁶. Punktem wyjścia do przeprowadzenia rekonstrukcji jest rozpoznanie dowodów, bez nich bowiem, jak podkreśla H. Lee, odtworzenie miejsca zdarzenia jest niemożliwe²⁷. Dalsze kroki procesu rekonstrukcji podejmowane są również na podstawie wcześniej uzyskanych dowodów, kiedy to powstaje wstępna, hipotetyczna wersja zdarzenia, która następnie zostanie zweryfikowana, np. względem praw ciężenia, wzajemnego oddziaływania na siebie pewnych przedmiotów lub substancji. Końcowy etap stanowi ścisła rekonstrukcja, czyli zrelacjonowanie wyników dokonanej analizy. Rezultaty mogą potwierdzać lub zaprzeczać, że do zdarzenia w ogóle doszło w określony (zakładany) sposób, mogą również jedynie sygnalizować, czy określone wydarzenie mogło bądź nie mogło zaistnieć (w dany sposób), czy byłoby to w praktyce możliwe²⁸. Wyniki rekonstrukcji mogą zatem być pozytywne, tj. potwierdzające ewentualność zajścia danego zdarzenia oraz tego, że doszło do niego w zakładany sposób, lub negatywne, tzn. zaprzeczające założonej wersji o zaistnieniu oraz przebiegu badanego wydarzenia.

Podobną klasyfikację wyników eksperymentu przyjmuje się w praktyce polskiej²⁹.

W polskim systemie prawnym wyniki eksperymentu oceniane są, podobnie jak inne dowody w sprawie, na zasadzie swobodnej oceny dowodów, wyrażonej w art. 7 k.p.k.³⁰ Znaczenie dowodowe ma przede wszyst-

²⁶ D.W. Clemens, *op. cit.*

²⁷ H. Lee, *op. cit.*, s. 194.

²⁸ Więcej na ten temat por.: D.W. Clemens, *op. cit.*

²⁹ Por. także: T. Hanausek, *op. cit.*, s. 108.

³⁰ M. Cieślak, *Polska procedura karna*, Warszawa 1971, s. 361; oraz J. Grajewski i in., *op. cit.*, s. 48.

kim rezultat eksperymentu. Rozstrzyga on bowiem o prawdziwości lub nieprawdziwości założeń o zaistniałym zdarzeniu oraz jego rzeczywistym przebiegu. Jako dowody w sprawie użyte mogą być jedynie te wyniki, które są obiektywne. Miernikiem owej obiektywności jest maksymalna zbieżność przeprowadzonego eksperymentu z zaistniałym zdarzeniem.

Obecnie w systemie amerykańskim, dowód z rekonstrukcji jest, podobnie jak w polskiej praktyce sądowej, dopuszczany na zasadzie swobodnej oceny. Wcześniej, tzn. przed wdrażeniem w życie tzw. standardu Frye oraz orzeczenia w sprawie Daubert, w Stanach Zjednoczonych było inaczej. W Wielkiej Brytanii dowody kryminalistyczne, *forensic evidence* (a zatem także z kryminalistycznych badań naukowych) były i są powszechnie uznawane oraz dopuszczane w sądach, bez ograniczeń, takich jak miało to pierwotnie miejsce w Stanach Zjednoczonych³¹.

W praktyce anglosaskiej, jak była o tym mowa we wcześniejszej części wywodu, rekonstrukcja to interdyscyplinarna czynność, do której odnoszą się reguły zarówno logiki, kryminalistyki, jak i nauk ścisłych. W 1932 r. w sprawie *Frye v. United States* sąd okręgowy Kolumbii (*District of Columbia Circuit Court*) przedstawił, obowiązujące do dziś, wytyczne dotyczące dopuszczalności prawnej dowodów z badań naukowych. Owo orzeczenie ma następujące brzmienie: Trudno jest jednoznacznie stwierdzić, kiedy zasada (prawo) lub odkrycie naukowe wkracza w fazę możliwą do eksperymentalnego zbadania oraz zademonstrowania. Moc dowodowa owej zasady (prawa) musi być jednakże rozpoznawalna, a przedmiot, na podstawie którego dokonuje się dedukcji myślowej, musi być dostatecznie ukształtowany oraz posiadać tzw. „ogólną akceptację” (*general acceptance*) w dziedzinie, do której należy³².

W myśl standardu Frye, sąd musi zdecydować, czy dana procedura, technika lub pryncypia są ogólnie akceptowaną praktyką wśród znaczącej liczby przedstawicieli określonej struktury naukowej. W praktyce oznacza to konieczność częstego zasięgania opinii ekspertów z danej dziedziny naukowej lub samodzielnego studiowania przez sędziów literatury naukowej dotyczącej danego problemu. W ostatnich latach standard ten był szeroko omawiany i krytykowany ze względu na małą elastyczność

³¹ Ian. K. Pepper, *Crime Scene Investigation: Methods and Procedures*, Maidenhead, Open University Press, 2005, s. 146.

³² 293 Fed. 1013 (1923), cyt. w: R. Saferstein, *op. cit.*, s. 12.

w czasach burzliwie rozwijającej się techniki oraz nauki. Jako alternatywę w wielu stanach Ameryki Północnej przyjęto Federalne Zasady dotyczące Dowodów (*the Federal Rules of Evidence*). Reguły te nie polegają ściśle na „ogólnej akceptacji” jako warunku dopuszczalności dowodu.

W 1993 r. Sąd Najwyższy USA w sprawie *Daubert v. Merrel Dow Pharmaceutical Inc.*³³ ogłosił, że „ogólna akceptacja” nie jest jedynym, niezbędnym warunkiem dopuszczalności dowodu z badań naukowych, pod warunkiem że owe testy oparte będą na uzasadnionych naukowo podstawach i technikach. Uznaje się, że orzeczenie w sprawie *Daubert* określa rolę sądu jako strażnika (*gatekeeper*) w osądzaniu i dopuszczaniu dowodów z badań naukowych (do których, z racji podstaw naukowych, kryminalistycznych oraz zasad przeprowadzania, należy także rekonstrukcja). W sprawie *Kumho Tire Co., Ltd. v. Carmichael*, z 1999 r. zapadł jednomyślny wyrok, który rozszerzył swobodę oceny na każdy dowód z ekspertyzy, a więc nie tylko naukowej.

Dyskrecjonalna władza sędziego, elastyczność i swoboda (rola stróża) w ocenie dowodów są zatem cechą wspólną porównywanych systemów. Ponadto, jak była już o tym mowa na wstępie wywodu, pod względem założeń, funkcji, przesłanek wykonania oraz celów między eksperymentem w systemie polskim a rekonstrukcją w ustroju anglosaskim różnic nie ma. Jedyne odmienności dotyczą nazewnictwa oraz organów wykonujących. Nie są to jednak „rozbieżności” w sensie merytorycznym, lecz odmienne jedynie definiowanie tego samego pojęcia. W sensie bowiem merytorycznym nie będzie mieć większego znaczenia, czy będziemy przyjmowali, że w ramach czynności objętej nazwą „eksperyment” będzie realizowane odtworzenie i doświadczenie – w postaci serii eksperymentów symulujących przebieg zdarzenia (a być może także czynności symulacyjnych w specjalnie do tego stworzonych warunkach – i byłby to wówczas eksperyment rzeczoznawczy zwany laboratoryjnym), czy też odwrotnie, w ramach „odtworzenia” będą realizowane w powyższym rozumieniu eksperymenty.

Odrębności między eksperymentem procesowo-kryminalistycznym w systemie polskim a rekonstrukcją miejsca zdarzenia w praktyce angielskiej oraz amerykańskiej wynikają przede wszystkim z odmienności kultur i tradycji prawnych systemu kontynentalnego (europejskiego) i anglosaskiego.

³³ 113. Ct. 2786 (1993), cyt. w: R. Saferstein, *op. cit.*, s. 12–13.